

Nem tudok bemenni, hiába rázom a kaput. A gyerek szótlan ellenszegül, befelé hajlik, térde részébe les. Csak anya ne jöjjön meg! Távollétemnek örül. Kis idióta, csuklója mellemnek feszül. Ugranék, de eltaszít, s már a képben ül. Hátulról lesem: fejét felveti, némán figyel az ásó öregember ritmusos mozdulatát. Ez azt szereti, mikor kifordul a föld. Mint a száj. S a szájból a nyelv, mely nedvesen szórja a mesét. Az oroszlán combján végigcsurog a vér. Az öreg fél lába ásónyel, élet le-dőfi. Szeme kék kocsonya, a kislány érzi, hogy mást lát.

Ajkát mozgatva követi. Az öreggel érez, a beteg állattal beszél. Lesi a vermet. Megkörünyékezem: Szájad piros, szagod idegen – tenyerel anyja képébe. Visszahőkölök, kizuhanok a képből. Elgurult a sár- a nyál-, a földgöb. Ismét lelohad a kötélén a fehér lepedő. Visszaáll a kút, a fa, kiterül a ló-heretábla. Kiskutya szalad a játék után. Én nem tudom, honnan hangzik a hívás, és mért nem mehetek sehová. Már vastag fű őrzi a képet. Ráborul a szikrás fénytakaró. Jaktál, sebét túrja mi rossz, mi jó. Végül majd kibuggyan a lándzsa

és elkészül az árok. Hátamon fut a lile. Nem vagyok készen. Hiába akarok találkozni vele. Továbbra is látom a góré, külön az olajnyomatot. Vad moribundusok szemét. Az ellentétébe forduló akaratot. Nem értem mit ért a gyerek. Féltébe hogy vegyül öröm. Mit neki élet, állat, só, tejcukor. Nem enged betörni hozzá: rosszul írom: háritja történetem. Keserűségeim porba köpi: masni. Beszáll a vékonyhajú figurába, száját beszíva távolodik. A szomszédba megy megint – tévedek: az oroszlánházba siet, az irtózatot *imígy* nem ismeri. A reteszt eléri: kilöki.

Marcel Proust

SZODOMA ÉS GOMORRA (IV)

Bognár Róbert fordítása

Nem tudtam rászánni magam, hogy otthagyjam Swannt. A fáradtságnak arra a fokára jutott, amikor e beteg test már pusztá göreb, amelyben tanulmányozhatni a kémiai folyamatokat. Az arca tele volt berlini kék pattanásokkal, amelyek mintha már az élet-telen világhoz tartoztak volna, és olyan kellemetlen szúrós szagot árasztottak, amilyen a gimnáziumban „kísérletezés” után üli meg a „labort”. Megkérdeztem, hogy tényleg

hosszú beszélgetése volt-e Basin de Guermantes-tal, és hogy nem volna-e kedve összefoglalni a beszélgetés lényegét. – Szívesen – mondta –, de előbb menjen oda egy-pár percre Charlus úrhoz és Surgis márkinéhez. Itt várom.

Időközben ugyanis Charlus azt javasolta Surgis-nének, hogy menjenek át egy kevésbé meleg terembe, ott üljenek le beszélgetni, és nem a két fiút hívta magukkal, hanem engem. Ily módon, miután kivetette a horgot a fiatalemberekre, azt mímelte, hogy nem különösebben érdeklik őt. Továbbá „olcsón” udvarias lehetett hozzám, hiszen Surgis-le-Duc márkiné nemigen örvendett népszerűségnek a társaságban.

Sajnos alighogy letelepedtünk egy benyilóban, arra jött Saint-Euverte-né, a báró gúnyolódásának állandó célpontja. Talán azt akarta mutatni, hogy mennyire semmibe veszi vagy nem veszi észre a báró iránta való rosszindulatát, talán inkább azt, hogy jóban van azzal a hölgygel, aki Charlusszal társalog, mindenesetre leereszkedő barátsággal üdvözölte a híres szépasszonyt, aki, fél szemmel a bárót lesve, csúfondáros kis mosollyal viszonzta a köszönést. Csakhogy olyan szűk volt az a benyiló, hogy amikor Saint-Euverte-né tovább akart menni folytatni a vendégtoborzást, nem fért ki egy-könnyen mögöttünk, valósággal kelepcébe esett, a báró pedig lecsapott a nagyszerű alkalomra, hogy köszörülheti rajta a nyelvét, és a két fiatalember anyja előtt csillogtathatja gyilkos ékesszólását. Egy ártatlan, de ostoba kérdésem szolgált ürügyül neki, hogy diadalmas tirádába fogjon, és szegény sarokba szorult Saint-Euverte-nének bizony minden szót hallania kellett. – Mit szól hozzá – fordult Surgis-néhez, és rám mutatott –, ez a szemtelen fiatalember azt kérdezi tőlem, mit sem törődve velem, hogy az efféle szükségleteket nem illik nyíltan megtárgyalni, azt kérdezi, hogy elmegyek-e Saint-Euverte-néhez, vagyis, ha jól értem, hogy csikar-e a hasam. Nos, én biztos valami kényelmesebb helyen könnyítenék magamon, és nem egy olyan nőszemélynél, aki, ha jól emlékszem, akkor ünnepelte a százéves születésnapját, amikor én elkezdtem társaságba járni, jó társaságba, vagyis messze elkerülve őt. Igaz, ami igaz, neki aztán volna miről mesélnie! Micsoda történelmi eseményeknek volt tanúja és részese az első császárság és a Bourbon-restauráció idején, mennyi-mennyi bizalmas viszonynak! És ne a nevének higgyünk, amely azt sugallná, hogy a sok tapasztalás „szentté verte” őt, azt nézzük inkább, hogy még mindig milyen függén mozog a mi ugribugrisunk combocskája. Csak azért nem faggatom azokról az izgalmas régmúlt időről, mert nagyon érzékeny a szaglószervem. Már a hölgy közelsége is éppen elég. Hirtelen elfog a rémület: „Jaj, istenem, kiöntött a pöcegödör!” Á, dehogya! csak a márkiné vendégeket próbál keríteni, és kinyitotta a száját. És, ugyebár, ha szerencsétlenségemre elmennék hozzá, azt kellene tapasztalnom, hogy a pöcegödör hatalmas ürülékcsizternává terebélyesedik. Igazán misztikus hangzású nevet visel, nekem mégis az a földhözragadt ostoba kis rigmus jut eszembe róla, hogy „Nem kövér a szent nővér, szentül élt a szent övért”. Még hogy szentül élt! Legfeljebb sokat. Úgy hallom, hogy a fáradhatatlan kerítő „garden partykat ad”, én inkább úgy mondanám, hogy „kirándulásokat szervez a szennycsatornába”. Ön, asszonyom, hajlandó lesz összeganzajozni magát? – kérdezte Surgis-nét. A hölgy kínban volt. A báró előtt szerette volna azt a látszatot kelteni, mint-ha nem szándékozna elmenni, de bele is betegedett volna, ha távol marad, ezért aztán hímezett-hámozott, csakhogy a kitérő válasz olyan átlátszóan ostobára és kicsinyesen álságosra sikeredett, hogy Charlus, kockáztatva, hogy megsérti a hölgyet, akinek pedig a kedvét kereste, felkacagott: őt ugyan nem lehet „ennyivel kifizetni”.

– Mindig is csodáltam az olyan embereket – mondta tehát Surgis-né –, akik terveket csinálnak. Én sokszor az utolsó pillanatban is meggondolom magam. Akár egy nyári

ruha miatt is megváltozhatnak a dolgok. A pillanatnyi hangulatom szerint fogok dönteni.

Én föl voltam háborodva a Charlus gyalázatos kis szónoklatán. Legszívesebben mindenféle jókkal elhalmoztam volna a gardenparty-szervezőt. De sajnos a nagyvilági társaságban, akárcsak a politikában, olyan gyávák az áldozatok, hogy az ember egykettőre megbocsát a hőhéroknak. Saint-Euverte-né nagy nehezen kifurakodott a benyílóból, amelynek eltorlaszoltuk a bejáratát, közben véletlenül súrolta a bárót, és a dühénél is erősebben működő alpári előkelőségtől vezettetve, meg talán a perújrafelvétel nem szűnő reményében is így kiáltott (mintha letérdelne a gazdája előtt): – Ó, bocsánat, Charlus úr, ne haragudjon! – A báró csak egy csúfondáros mosolyra méltatta, és foghegyről odaköszönt neki, mintha – újabb sértés – csak most venné észre a márkínét, hogy az már előre köszönt neki. És mindennek a tetejébe Saint-Euverte-né, olyan végtelenül közönségesen viselkedve, hogy helyette is szégyelltem magam, odajött hozzám, félrevont, és azt suttopta a fülembe: – De hát mivel haragítottam magamra Charlus urat? Állítólag nem vagyok elég előkelő neki – és harsányan kacagott. Én komoly maradtam. Egyrészt ostobának találtam, hogy azt hiszi, vagy azt szeretné elhitetni, hogy senki nem előkelőbb és elegánsabb nála. Másrészt pedig aki teli torokból nevet azon, amit ő maga mond, és amiben nincs is semmi mulatságos, az felment bennünket a nevetés kötelezettsége alól.

– Egyesek szerint meg van sértődve, amiért nem hívom meg. De hát nem is nagyon bátorít rá. Láthatólag neheztel. – („Ez enyhe kifejezés” – gondoltam.) – Puhatolja ki, hogy miért, és holnap mondja meg nekem. Ha pedig lelkiismeret-furdalása van, és szeretne magával jönni, hozza csak el! Minden bűnre van bocsánat. Mi több, még örülnék is neki Surgis-né miatt, akinek kellemetlen ez az egész. Szabad kezét adok magának. Tudom, hogy ritka finom érzéke van az ilyen dolgokhoz, és nem akarok abba a látszatba keveredni, hogy úgy rimánkodom össze a vendégeket. Magára mindenképp számítok.

Az járt a fejemben, hogy Swann-nak már biztosan terhes, hogy ilyen sokáig kell várnia rám. Különben is, szerettem volna idejében hazamenni Albertine miatt, úgyhogy elbúcsúztam Surgis-nétől és Charlustól, és visszamentem beteg barátomhoz a kártyaszalonba. Megkérdeztem, hogy csakugyan azt mondta-e Gilbert de Guermantes-nak a kertben, amiről Bréauté (nem neveztem meg) beszámolt a társaságnak, különös tekintettel a Bergotte jelenetére. Swann kacajra fakadt. – Egy szó, egyetlen árva szó sem igaz az egészből, koholmány, éktelen ostobaság. Hihetetlen, hogy miket össze nem hordanak. Nem kérdem, hogy ki mondta ezt maguknak, de roppant érdekes lenne, tekintve, hogy meglehetősen kevesen jöhetnek szóba, ha fokról fokra visszamennénk, és kiderítenénk, hogy hogy alakult ki ez a mese. Egyébként vajon mért izgatja az embereket, hogy mit mondott nekem a herceg? Milyen kíváncsiak az emberek! Én sosem voltam kíváncsi, kivéve amikor szerelmes és féltékeny voltam. És akkor is mi hasznom volt belőle?! Maga féltékeny? – Mondtam, hogy még sosem voltam féltékeny, nem is ismerem azt az érzést. – Nahát, akkor gratulálok! Ha csak egy kicsit féltékeny az ember, az nem is rossz, két szempontból. Részint mert ha nem kíváncsi természet az ember, feltámad az érdeklődése mások vagy legalábbis egy másik ember élete iránt. Részint pedig mert kellemes érzés birtokolni egy nőt, kocsiba szállni vele, ott lenni mellette. De ez csak a kór kezdeti szakaszában van így, meg amikor már majdnem teljes a gyógyulás. A kettő közt a legszörnyűbb kínokat kell elszenvedni. Különben meg kell mondanom, nekem nem sok részem volt ezekben az örömeinkben; az első szá-

kasz az én elmélkedésre alkalmatlan természetem miatt volt mindig rövidke, a másik pedig a körülmények, vagyis ama nő, illetve ama nők miatt, akikre féltékeny voltam. De sebj! Még ha az embernek már nem fontosak is a dolgok, egy csepp sem közömbös, hogy egykor fontosak voltak neki, mégpedig olyan okból, amit a többiek nem értettek. Az ilyen érzések emléke csak bennünk él tovább, önmagunkba kell néznünk, hogy felidézzük őket. Ne nevesse ki a zavaros idealizmusomat, csak azt akarom mondani, hogy nagyon szerettem az életet, és nagyon szerettem a művészeteket. És most, hogy már fáradt vagyok hozzá, hogy elviseljem az emberek társaságát, azok a bizonyos nagyon személyes régi érzéseim, s ezzel minden szenvedélyes gyűjtő így van, nagyon-nagyon értékesek számomra. Úgy nyitom ki magam előtt a szívemet, mint valami vitrint, és egyenként megnézegetem benne a szerelmeimet, amik mind csakis az anyémek voltak. És erről a gyűjteményemről, amelyhez most már jobban ragaszkodom, mint a többihez, azt gondolom, valahogy úgy, mint Mazarin a könyveiről, de különben minden szorongás nélkül, azt gondolom, hogy de rossz lesz itt hagyni! De visszatérve a herceggel való beszélgetésre: egyetlen embernek fogom elmondani, és az az ember maga lesz. – Nehezen tudtam Swannra figyelni, mert zavart az a végeérhetetlen társalgás, amelyet a közvetlen közelünkben folytatott Charlus (időközben visszajött a kártyaszalonba). – Maga is olyan sokat olvas? Mivel szokta tölteni az időt? – kérdezte Arnulphe gróftól, aki még Balzac nevét se hallotta. De hogy rövidlátó volt, és mindent nagyon kicsinek látott, olyan kifejezés ült az arcán, mintha nagyon messzire tekintene, és – ritka poézis egy görög szoboristennél – a szembogarában mintha rejtélyes távoli csillagok ragyogtak volna.

– Nincs kedve sétálni egyet a kertben? – mondtam Swann-nak, miközben Arnulphe gróf selypegve (ami arra vallott, hogy némiképp el van maradva a fejlődésben, legalábbis a szellemi fejlődésben), előzékeny és együgyű alapossággal így válaszolt Charlusnak: – Ó, én inkább golfozom, teniszezem meg egyéb labdajátékokkal foglalkozom, futok és főleg pólok. – Akárcsak Minerva, felosztódva, némely városállamokban megszűnt a bölcsesség istennője lenni, és pusztán a sport meg a lovaglás isteneként öltött alakot mint „Athéné Hippia”. És Arnulphe síelni is járt, Sankt-Moritzba, elvégre Pallasz Tritogeneia a magas hegyeket kedveli, ott fut versenyt a lovasokkal. – Á! – felelte Charlus az olyan értelmiségi fensőséges mosolyával, aki leplezni se próbálja a gúnyt, de aki annyira felsőbbrendűnek tartja magát mindenki másnál, hogy kicsibe nézi az értelmesebbje intelligenciáját is, és jószerivel egy kalap alá veszi őket a legeslegostobábbakkal, ha emezek valami módon a kedvére lehetnek. Charlus úgy gondolta, hogy már avval, hogy szóba elegyedik Arnulphe-fal, olyan tisztességben részesíti, hogy az nyilván irigykedéssel tölt el mindenki mást. – Nem – válaszolt a kérdésemre Swann –, fáradt vagyok járkalni, inkább ülünk le egy sarokba, alig állok a lábamon. – Úgy volt, ahogy mondta, és mégis: már attól, hogy beszélgetni kezdett, visszatért belé az élénkség. Merthogy a legvalóságosabb fáradtság is, kivált az ideges embereknél, a figyelem-összpontosítástól is függ, és csak az emlékezet által őrződik meg. Az ember már attól kimerül, hogy fél a kimerüléstől, és elég megfélekedezni a fáradtságról, hogy el is múljon a fáradtság. Nem, Swann nem tartozott az afféle fáradhatatlan elcsigázottak közé, akik ziláltan és kókadtan érkeznek valahová, rogyadozik a lábuk, aztán úgy felélednek, mint a vízbe tett virág, és a tulajdon szavaikból órák hosszára erőt merítenek, mely erőt, sajnos, nem adják tovább a hallgatóiknak, akik annál mélyebb letargiába süllyednek, minél jobban nekiélenkül a beszélő. Swann ahhoz az erős zsidó fajtához tartozott, amelynek az egyedei külön-külön is tele vannak energiával, szívósan

ragaszkodnak az élethez. Jellegetes betegségek sújtják őket, amiként magát a fajtát sújtja az üldöztetés, és ők a végtelenségig viaskodnak, szörnyű haláltusában, olykor olyan sokáig, hogy az minden elképzelhető határon túlmegy, már csak egy próféta-szakáll marad belőlük meg egy hatalmas orr, mely tágulva kapkodja a levegőt, s még ekkor is csak lassan közeleg a rituális imádkozás órája, amidőn pontos rendben, merev mozdulatokkal, mintha egy asszír frízről léptek volna le, vonulni kezdenek a távoli rokonok.

Helyet kerestünk, ahova leülhetnénk, de mielőtt elhúzódtunk volna Charlustól és a két Surgis fiútól meg az anyjuktól, Swann nem állta meg, hogy leplezetlenül elismerő és vágyakozó pillantásokat ne vessen a hercegnő keblére. Még a monokliját is feltette, hogy jobban lássa, és miközben velem beszélgetett, oda-odatekingetett a hölgy felé. – Íme, szóról szóra a herceggel való beszélgetésem – mondta, amikor leültünk. – Jusson eszébe, amit az imént mondtam, és meg fogja érteni, hogy miért magát választottam bizalmasomnak. Van rá egy másik okom is, de azt majd csak később fogja megtudni. „Kedves Swann – mondta Guermantes herceg –, bocsásson meg, ha úgy érezte volna, hogy egy idő óta nem keresem a társaságát. (Ez nekem egy csöppet sem túnt fel, hiszen a betegségem miatt magam is kerülöm az embereket.) De úgy hallottam, és biztos voltam benne, hogy ez így is van, hogy maga szögesen ellentétes nézeteket vall, mint én, az országot megosztó szerencsétlen ügyben. Márpedig nekem rendkívül kínos lett volna, ha kifejti előttem a véleményét. Olyan dúltak voltak az idegeim, hogy a feleségem, amikor két évvel ezelőtt azt hallotta a sógora, a hesseni nagyherceg szájából, hogy Dreyfus ártatlan, élesen visszavágott ugyan, de nekem nem is említette az esetet, hogy fel ne dühítsen. Ugyancsak akkoriban történt, hogy a svéd királyi herceg Párizsba látogatott, nyilván hallotta, hogy Eugénia császárné Dreyfus-párti, összekeverte őt a hercegnővel... furcsa egy tévesztés, lássa be: egy olyan rangú hölgy, mint a feleségem meg egy spanyol nő, aki sokkal kevésbé előkelő származás, mint mondják róla, és aki egy egyszerű Bonapartéhoz ment feleségül... és azt mondta neki: »Módfelett örvendek, hogy találkozom önnel, hercegnő, mert tudom, hogy ugyanígy vélekedik a Dreyfus-ügyről, mint én, ami nem is csoda, hiszen felséged bajor.« Mire ezt kapta feleletül: »Én francia hercegnő vagyok, semmi más, és úgy gondolkozom, mint minden honfitársam.« És aztán, mintegy másfél esztendeje, kedves Swann, beszélgettem Beausseurfeuil tábornokkal, és feltámadt bennem a gyanú, hogyha tévedés nem történt is, mindenestre súlyos szabálytalanságokat követtek el a pervitelben.”

Swann elhallgatott (nem örült volna, ha más is hallja, amit mond), mert Charlus, egyébként ügyet se vetve ránk, kifele kísérve Surgis-nét megállt a közelünkben, s megpróbálta maradásra bírni a hercegnőt; lehet, hogy a fiúk miatt marasztalta, lehet, hogy azért, mert a Guermantes-ok hajlamosak voltak rá, hogy elnyújták a múltó perccet, amitől aztán szorongó tehetetlenség vett erőt rajtuk. Swann egy kicsit később felvilágosított, hogy honnan ered a Surgis-le-Duc név, s azzal egyszeriben szertefoszlott az a költőiség, amelyet én abban a névben találtam. Surgis-le-Duc márkinének sokkal előkelőbb helye volt a társaságban, sokkal szélesebb előkelő rokonsága, mint Surgis grófnak, aki szerényen éldegélt a birtokán. De a névben szereplő „le Duc” toldaléknak korántsem az volt az eredete, amit én tulajdonítottam neki, s ami a képzeletemben Bourgo-l'Abbéval vagy Bois-le-Roi-val rokonította. Egyszerűen az történt, hogy a Restauráció idején egy Surgis gróf nőül vette egy Leduc vagy Le Duc nevezetű vagyonos gyáros leányát; az após, egy vegyiparos fia, korának leggazdagabb embere volt, és a felsőház tagja. X. Károly az e frigyből született gyermeknek adományozta a Surgis-le-

Duc márki rangot, Surgis márki már lévén a családban. A polgári névtoldalék nem gátolta a családnak ezt az ágát, hogy – hatalmas vagyona révén – bele ne házasodjon a francia királyság legelőkelőbb familiáiba. Surgis-le-Duc mostani márkinéjének, aki maga hercegisasszonynak született, irigylésre méltó lett volna tehát a helyzete. De ő, a romlottság démonától üzetve, letért a számára kijelölt útról, és botrányos életet élt. Aztán a nagyvilági élet, melyet mélyen megvetett húszéves korában, amikor az egész társaság a lába előtt hevert, harmincéves korára kegyetlenül hiányozni kezdett neki (akkor már réges-régóta senki se köszönt neki, legfeljebb néhány hűséges barátnéja), és nekifogott, hogy lépésről lépésre, szívós munkával visszahódítsa, ami születésével megadatott neki. (Nem is ritkaság az ilyen oda-vissza járat.)

Méltóságos rokonait, akiket egykor megtagadott, és akik azután megtagadták őt, azzal édesgette vissza magához, hogy kicsoda öröm lesz megbékélve közösen felidézni a gyerekkori emlékeket. E szavakkal csak palástolni akarta, hogy visszakivánczik az előkelő társaságba, de kisebbet hazudott, mint gondolta volna. „Basin, maga az ifjúságom” – mondta, amikor a herceg megbocsátott neki. És ebben volt is igazság. De rosszul számított, hogy őt választotta szeretőnek. Mert Guermantes-né minden barát-nője Oriane pártjára állt, és Surgis-né immár másodszor is lefelé csúszott azon a lejtőn, amelyen nagy nehezen sikerült felkapaszkodnia. – Nos – mondta éppen Charlus, azon iparkodva, hogy elnyújtsa a társalgást –, kérem, adja át hódolatomat a szépséges port-rénak. Hogy megy sora? Hogy szolgál az egészsége? – De hát... – válaszolt Surgis-né – hát nem tudja, hogy már nem az enyém az a kép? A férjem nem volt megelégedve vele. – Nem volt megelégedve! korunk egyik remekművével, mely semmivel sem alábbvaló, mint Nattier *Châteauroux hercegnője*, és legalább olyan fenséges és kegyetlen istennőt ábrázol! Ó, az a kis kék gallér! Olyan mesterien van megfestve a kelme, hogy maga Vermeer is megirigyelte volna. No, ezt nem merem hangosan mondani, nehogy magunkra haragítsam Swann, akinek a delfti mester a kedvenc festője! – A márkiné hátrafordult, és mosolyogva nyújtotta a kezét Swann-nak, aki közben felállt, hogy üdvözölje. De ahogy Swann a kezébe fogta Surgis-né kezét, és közlőrl és felülől belelátott a dekoltázsába – talán mert előrehaladott kora miatt nem volt ereje hozzá, hogy úgy viselkedjen, ahogy a közlés megkívánja, talán mert ahhoz hiányzott belőle az erő, hogy parancsoljon a vonásainak –, leplezetlenül vágyakozó, figyelmes, komoly, elmélyült, majdhogynem gondterhes tekintettel szemlélte a hölgy mellét, és, a parfümjétől megmámorosodva, úgy rezgett az orrcimpája, mint a virágra leszállni készülő lepke szárnya. Hirtelen kiszabadította magát a kábulatból, és Surgis-né, noha zavarban, elnyomott egy mély sóhajt, olyannyira ragályos néha a vágy. – A festő megsértődött – mondta Charlusnak a márkiné –, és visszavette a képet. Úgy hallottam, hogy most Diane de Saint-Euverte-nél van. – Nem tudom elhinni – vágta rá a báró –, hogy egy remekműnek ilyen rossz ízlése legyen.

– A portréjáról beszél. Én is tudnék olyan szépen beszélni róla, mint Charlus – mondta vontatottan és csibészesen Swann, és követte a szemével a távolodó párt. – És nekem nagyobb örömem volna benne, mint Charlusnak – tette hozzá.

Megkérdeztem, hogy igaz-e, amit Charlusról beszélnek, s ezzel kétszeresen is hazudtam, hiszen részint fogalmam se volt róla, hogy csakugyan járja-e az a szóbeszéd, részint pedig néhány órája tudtam, hogy igaz a kérdésemben lévő állítás. Swann úgy rántotta meg a vállát, mintha valami képtelenséget mondhat volna.

– Annyi az igaz belőle, hogy Charlus elragadó jó barát. De mondanom se kell, plátói a barátaival való kapcsolata. Csak hát sokkal érzelmesebb természet, mint általában

az emberek, a nőikkel pedig mindig csak az udvarlásig merészkedik, s ez ad tápot annak az ostoba szóbeszédnek, amit maga említ. Lehet, hogy Charlus nagyon szereti a barátait, de csak a fejével és a szívével, ezt nekem nyugodtan elhiheti... Na, talán most lesz egy perc nyugalmunk. Szóval Guermantes herceg így folytatta: „Megvallom, engem rettenetesen megviselt a pusztá gondolata is, hogy törvénytelenések történhetnek a pervitelben, hiszen tudja, hogy nekem a hadsereg szent; újra beszéltem tehát az ügyről a tábornokkal, és sajnos ezúttal már egy szemernyi kétségem se maradt. Higgye el: meg se fordult a fejemben, hogy egy ártatlant sújtana a létező legmegalázóbb büntetés. De annyira felzaklatott, hogy szabálytalanságok történhettek, hogy áttanulmányoztam, amit korábban nem voltam hajlandó elolvasni, és most már kétségeim támadtak nem csupán a per szabályossága, hanem a vádlott bűnössége felől is. Úgy gondoltam, jobb, ha nem beszélek erről a hercegnővel. Isten a tanúm, Marie éppolyan igaz francia lett, amilyen én vagyok. Nemhiába voltam olyan hiú rá, hogy egybekelésünk óta megmutassam neki Franciaország minden szépségét, és azt, ami nekem a legcsodálatosabb, a hadseregét, most nem vitt rá a lélek, hogy megosszam vele a gyanúmat. Igaz, csak néhány tisztre gyanakodtam, de én katonacsaládból származom, és nem akartam elhinni, hogy egy katonatiszt tévedhet. Harmadszor is beszéltem Beau-serfeuil-jel, és ő megvallotta, hogy bűnös mesterkedések voltak az ügyben, lehet, hogy az iratjegyzékével nem Dreyfustól származik, de, mondta, cáfolhatatlan bizonyíték van a bűnösségére, mégpedig a Henry-féle levél. És néhány napra rá nyilvánosságra került, hogy az a dokumentum hamisítvány. Attól fogva, titkolva a hercegnő előtt, mindennap olvastam a *Siècle*-t meg az *Aurore*-t; hamarosan minden kétségem eloszlott, már aludni se tudtam. Feltártam lelki és erkölcsi kínjaimat barátunknak, Poiré abbénak, s döbbenetemre kiderült, hogy ő is ugyanarra a meggyőződésre jutott, mint én. Megkértem, hogy mondjon misét Dreyfusért és boldogtalan feleségéért meg a gyerekeiért. Ezenközben pedig az történt, hogy egy szép reggel bemegyek a hercegnőhöz, és látom, hogy a szobalány gyorsan eldug valamit. Nevetve kérdem, hogy mi volt a kezében, erre elpirul, és nem hajlandó elárulni, mi az. Feltétlen bizalmam volt a hercegnőben, de ez az eset nagyon felkavart, és kétségkívül őt is, akinek a komorna nyilván beszámolt róla, mert az én drága Marie-m alig-alig szólt hozzám az ebédnél. Aznap kértem meg Poiré abbét, hogy mondjon misét Dreyfusért.” Na, jó – harapta el a szót Swann. Felnéztem, és láttam, hogy Basin de Guermantes közeledik felénk. – Bocsánat a zavarásért. Kedves fiam – fordult felém –, Oriane küldött magához. Marie és Gilbert kéri, hogy vacsorázzon velük szűk körben: csak a hesseni hercegné, Ligne hercegnő, Tarente herceg, Chevreuse-né és Arenberg hercegné lesz jelen. Sajnos mi nem tudunk maradni, mert bálba megyünk. – Figyelmesen hallgattam, de ha az embernek valami dolga van egy bizonyos időpontban, megbíz magában egy alkalmas személyt, hogy figyeljen az órára, és szóljon idejében. Ez a belső szolga most figyelmeztetett – amiként azt néhány órája meghagytam neki –, hogy Albertine, bár e percben igen távol járnak tőle a gondolataim, színház után egyenesen hozzám indul. Úgyhogy elhárítottam a vacsorameghívást. Nem mintha nem éreztem volna jól magam Guermantes hercegnőnél. Az ember különféle dolgokban lelheti élvezetét. Az az igazi, amelyikért otthagyni a másikat. De ez utóbbi, ha látszólagos, sőt ha színlelt is, olykor vonzóbb lehet, mint az előbbi, s megnyugtatja vagy félrevezeti a féltékenyeket, megtéveszti a külső szemlélőt. Pedig hát, hogy feláldozzuk a másik élvezet kedvéért, nem kellene más, csak egy kis boldogság vagy szenvedés. Van, hogy egy harmadik, súlyosabb és fontosabb vonzerő is ott lappang, bár egyelőre csak azzal jelzi létét, hogy bánatot és csüggedést éb-

reszt az emberben. És később mégis ennek az élvezetnek hódolunk. Egy igencsak távoli példával élve: egy katonáember békeidőben feláldozza a nagyvilági életet a szerelem oltárán, de ha kitör a háború (és ez nem hazafiúi kötelesség kérdése), feláldozza a szerelmet egy még nagyobb szenvedélyért, a harc szenvedélyéért. Hiába mondta Swann, hogy szívesen elmeséli nekem a történetet, éreztem, hogy a késői óra meg a betegség miatt úgy el van csigázva, mint aki kicsapongó életet él, s aztán hazaérve keserű szemrehányással illeti magát, ahogy a pazarló is bánja, hogy örült költségekbe verte magát, de nem tud ellenállni a kísértésnek, és másnap ismét két marokkal szórja a pénzt. A gyöngeség egy bizonyos fokán, mindegy, hogy a kor vagy a betegség okozza-e, gyötrelmévé válik minden olyan élvezet, amely az alvás rovására megy, s megbontja a szokásos életrendet. A beszélő – udvariasságból, s mert fel van ajzva – tovább beszél, de tudja, hogy elmúlt az az időpont, amikor még el tudott volna aludni, és azt is tudja, hogy szidni fogja magát, ha majd álmatlanul, kimerülten forgolódik az ágyban. Egy idő után egyébként a pillanatnyi élvezet is elenyészik, a test és a szellem túllontúl erőtelen, hogysen a beszélő kellemesnek érezze, ami szemlátomást jól szórakoztatja a hallgatóságát. Olyan ez, mint mikor elutazik vagy elköltözik az ember, és már a csomagokon ülve fogadja a látogatókat, az ingaórára függesztve a tekintetét. – Végre magunkban vagyunk – mondta Swann –, hol is tartottam? Igen, szóval Gilbert de Guermantes megkérte Poiré abbét, hogy mondana misét a nevében Dreyfust. „Nem tehetem – mondta az abbé –, mert holnap reggel már más nevében kell misét mondanom érte. – Hogyhogy? – mondom én (én, vagyis hát Guermantes herceg, merthogy, ugye, most úgy mondom el, ahogy ő mondta). – Ezek szerint nem én vagyok az egyedüli katolikus, aki meg van győződve az ártatlanságáról? – Nem bizony. – De annak a másiknak bizonyára újabb keletű a meggyőződése. – Nem, nem, ő már akkor misét mondatott, amikor ön még bűnösnek hitte Dreyfust. – Á, akkor nyilván nem a mi köreinkből való. – Dehogynem. – Nocsak! Hát Dreyfus-pártiak is akadnak köztünk? Kíváncsivá tett; szívesen elbeszélgetnék vele, ha ugyan ismerem azt a ritka madarat. – Ismeri. – Ki az? – Marie de Guermantes. – Tehát én vigyáztam, nehogy megsértsem nemzeti érzésében, Franciaországba vetett hitében az én drága feleségemet, ő meg attól félt, hogy megbánt engem vallásos és hazafiúi érzületemben. De különben ugyanúgy gondolkozott, mint én, csak régebb óta. És a szobalány azt az újságot dugdosta előlem, amit mindennap megvett, az *Aurore*-t. Nos, kedves Swann, attól a perctől egyre csak az járt a fejemben, hogy maga mennyire örülni fog, ha majd elárulom, hogy hasonló nézeteket vallok, mint maga; bocsásson meg, hogy mostanáig halogattam a dolgot. Ha belegondol, hogy mennyire titkoltam a dolgot a hercegnő előtt, megértheti, hogy úgy gondolkoznom, mint maga, még jobban eltávolított volna magától, mint másként gondolkoznom. Mert ez a téma végtelenül kínos volt nekem. Meg aztán minél szilárdabb a meggyőződése, hogy mulasztások, sőt bűnök történtek, annál inkább vérzik a szívem a hadseregért, amelyért rajongok. Azt hittem, hogy bár egyformán vélekedünk az ügyről, magának korántsem okoz akkora fájdalmat, mint nekem, de a minap a tudomásomra jutott, hogy maga erőlesen visszautasítja a hadseregére szórt szitkokat és azt, hogy a Dreyfus-pártiak csatlakozzanak a szidalmazókhoz. Végül is ez bírt elhatározásra, bár meg kell mondanom, gyötrelmes megvallanom magának, hogy miként vélekedem bizonyos katonatisztekről (szerencsére nem sokan vannak), mindamellett megkönnyebbülés számomra, hogy nem kell többé kerülnöm magát, és nagyon szeretném, ha elhinné: régebben azért volt más a véleményem, mert a legcsekélyebb kétségem se volt az ítélet megalapozottsága felől. Mihelyt feltámadt a

gyanúm, egyetlen dologra vágytam: jóvátenni a tévedést.” Bevallom, mélyen megrendítettek Guermantes herceg szavai. Ha éppolyan jól ismerné őt, mint én, ha tudná, mekkora utat kellett megtennie, hogy eljusson idáig, maga is csodálattal adózna neki, és méltán. Különben nem lep meg a felfogása; ritka egyenes jellem! Swann elfelejtette, hogy délután éppen az ellenkezőjét mondta, azt, hogy atavizmus határozza meg, hogy ki melyik pártra áll a Dreyfus-ügyben. Legfeljebb az intelligenciát fogadta el kivételnek, hiszen, ugye, Saint-Loup azért lett Dreyfus-párti, mert az értelem legyőzte benne az atavizmust. Most este aztán tapasztalnia kellett, hogy az a győzelem nem bizonyult tartósnak, és Saint-Loup átállt a másik táborba. Swann tehát most a jellemerőnek adta azt a szerepet, amelyet eddig az értelemre osztott. Hiába, mindig utólag jön rá az ember, hogy az ellenfeleinek valami olyan okuk volt rá, hogy a másik párthoz csatlakozzanak, amelynek semmi köze ennek a pártnak az igazságához, azokat pedig, akik úgy gondolkoznak, mint mi, vagy az értelem hajtja (ha az elkölceik nem elég tiszták, hogyszem hivatkozni lehessen rájuk), vagy a jellemük (ha nem bővelkednek szellemiekben).

Swann most kivétel nélkül okosnak tartotta mindazokat, akik egy nézeten voltak vele, öreg barátját, Gilbert de Guermantes-ot és az én Bloch barátomat, akit mind ez idáig került, de most meghívta ebédelni. Bloch izgalomba jött, amikor meghallotta Swanntól, hogy Guermantes herceg Dreyfus-párti. – Meg kellene kérni, hogy írja alá a Picquart-t támogató ívünket; egy ilyen névnek fantasztikus hatása lenne. – De Swann nemcsak öntudatos izraelita volt, hanem diplomatikusan nagyvilági ember is, és ez hosszú évek alatt annyira belerögződött a szokásaiba, hogy bajosan tudta volna levedleni, úgymint megtiltotta Blochnak, hogy elküldjön a hercegnek – még ha mintegy a saját kezdeményezésére is – egy aláírásgyűjtő ívet. – Ezt ő nem teheti meg, ne kérjünk lehetetlent tőle – hajtogatta Swann. – Ez az elbűvölő ember ezermérföldnyi utat tett meg, mire eljutott hozzánk. Még nagyon hasznos lehet nekünk. Ha aláírná a maga listáját, egyszerűen kompromittálná magát az övéi körében, bűnhődnie kellene miattunk, lehet, hogy megbánná, hogy beavatott a bizalmába, és soha többé nem beszélne őszintén velem. – Sőt, mi több, Swann megtagadta, hogy ő maga aláírja az ívet. Úgy vélte, hogy visszatetsző lenne, ha ott szerepelne az ő zsidó hangzású neve. Különben is támogatót minden kezdeményezést, ami a perújrafelvételt szorgalmazta, de az antimilitarista kampányba a legkevésbé sem akart belekeveredni. Amit addig sose viselt, kitűzte azt az érdemrendet, amelyet a porosz háborúban nyert el mint ifjú sorkatoná, s egy záradékot csatolt a végrendeletéhez, amelyben, korábbi rendelkezésével ellentétben, kérte, hogy mint a Becsületrend lovagját katonai tiszteletadással búcsúztassák. Minek következtében egy teljes lovasszázad felsorakozott a combrayi templomnál, azoknak a katonáknak az utódai, akiknek a jövőendő sorsáért, ha kitör a háború, oly forró könnyeket hullajtott annak idején Françoise. Egy szó, mint száz, Swann nem volt hajlandó aláírni a Bloch ívét, s ezért, bár sokak szemében veszett Dreyfus-párti volt, a barátom langyosnak tartotta, akit megfertőzött a nacionalizmus meg a sovinizmus mételye.

Swann, távozóban, nem fogott kezét velem, hogy ne kelljen számos jelen levő barátjától elbúcsúznia, de azt mondta: – Látogassa meg Gilberte-et! Nagyon megnőtt, megváltozott ám a barátnéja, meg se fogja ismerni. Nagyon örülne magának. – Már nem szerettem Gilberte-et. Olyan volt nekem, mint egy halott, akit sokáig sirat az ember, aztán jön a feledés, és ha feltámadna, már nem lenne helye a számára idegen világban. Nem kívántam találkozni vele, s már arra se vágytam, hogy ezt tudtára ad-

jam, pedig amikor szerelmes voltam belé, mindennap megfogadtam magamban, hogy ha majd már nem szeretem, kimutatom a közönyömet.

Ezért aztán buzgón iparkodva azt a látszatot kelteni, mintha szívem leghőbb vágya volna, hogy találkozzam Gilberte-tel, s ebben kizárólag „akaratomtól független” körülmények gátolnának meg (mely körülményeket, némi áttétellel, valójában éppen az akarat hozza létre), színleg örömmel fogadtam Swann meghívását, és a lelkére kötöttem, hogy részletesen mondja el a lányának, hogy mi minden jött közbe, ami miatt sajnos nem tudtam és egyelőre nem is tudom meglátogatni őt. – Különben pedig írok neki, amint hazamegyek – tettem hozzá. – De mondja meg, hogy az egy fenyegető levél lesz ám, mert egy-két hónap múlva minden kötelezettségemtől megszabadulok, és akkor reszkessen, mert éppolyan gyakori vendég leszek maguknál, mint annak idején.

Mielőtt elváltam volna Swanntól, futólag érdeklődtem az egészsége felől. – Nem vészes – felelte. – Meg hát, ahogy már mondtam is, nagyon megfáradtam, úgy vagyok vele, hogy jöjjön, ami nekem jönnie kell. De bevallom, azt azért sajnálnám, ha előbb halnék meg, mint hogy lezárulna a Dreyfus-ügy. Azoknak a gazembereknek még van egypár ütőkártya a kezükben. Biztos vagyok benne, hogy végül is alulmaradnak, de erősnek nagyok erősek, mindenhol vannak támogatóik. Mindig akkor jön a baj, amikor a legjobban mennek a dolgok. Szeretném megérni, hogy Dreyfust rehabilitálják, Picquart-t pedig kinevezik ezredessé.

Amikor Swann távozott, visszamentem a nagy szalonba, ahol ott volt Marie de Guermantes hercegnő; még nem sejtettem, hogy később milyen jó viszonyban leszünk egymással. Eleinte nem tűnt föl nekem, hogy gyengéd érzelmeket táplál Charlus iránt. Csak azt vettem észre, hogy egy időtől fogva a báró, bár nem kezdett el gyűlölködni iránta, mint olyan sokak iránt, sőt, nyilvánvalóan ugyanúgy, ha nem jobban, szerette, elkomorodott, és bosszúsának látszott, valahányszor a hercegnőt említette valaki. És soha többé nem vette föl azoknak a listájára, akikkel együtt kívánt vacsorázni.

Igaz, korábban hallottam, amikor egy ritka rossznyelvű világfi azt mondta, hogy a hercegnőre rá se lehet ismerni, s hogy szerelmes Charlusbe, de ezt a gonosz pletykát képtelenségnek tartottam és felháborítótnak. Csodálkozva tapasztaltam, hogy ha mesélek valamit, ami velem történt meg, és egyszer csak Charlus kerül szóba, a hercegnő felkapja a fejét, mint a beteg, aki szórakozottan és közömbösen hallgatja, ha az ember magáról beszél, de tüstént felvillanyozódik, ha egy olyan szó hangzik el, amely az őt sújtó betegséggel kapcsolatos. Nos, ha azt mondtam például: „Erről jut eszembe, Charlus úr azt mesélte...”, egyszeriben feltámadt a hercegnő lankadó figyelme. És egyszer, megemlítvén, hogy Charlusnak mostanában élénk érzelmek támadtak egy bizonyos személy iránt, csodálkozva láttam, hogy a hercegnő szemében megjelenik az a semmivel sem összetéveszthető jel, amely, miként a rosszalló homlokráncolás, arról tanúskodik, hogy akaratlanul is érzékeny húrt pendítettünk meg abban a lényben, akivel beszélünk, s a titkos gondolat nem szavakban nyilvánul meg, hanem úgy tör felszínre az általunk megbolygatott mélységekből, hogy elhomályosodik a szembogár. De ha láttam is, hogy szavaim felizgatták a hercegnőt, azt nem sejtettem, hogy mi okból.

Nem sokkal utóbb aztán maga hozta szóba Charlust, és majdhogynem nyíltan beszélt. Utalt rá, hogy némelyek mit terjesztenek a báróról, és képtelen, nemtelen koholmányoknak minősítette a szóbeszédet. Különben pedig azt mondta: – Szerintem ha egy nő szerelemre lobbán egy olyan rendkívüli érényekkel megáldott ember iránt,

amilyen Palamédész, annak kellőképpen emelkedettnek és odaadónak kell lennie, hogy igazán megértse és olyannak fogadja el a férfit, amilyen, tiszteletben kell tartania a szabadságát és a szeszélyeit, mindenben támogatni őt és vigasztalni bánatában. – E homályos szavakból is kiviláglott, hogy Guermantes hercegnő mit tart magasztaladónak, amiként magával, Charlusszal is megesett, hogy hasonlóképpen elárulta magát. Több ízben is hallottam, hogy a báró efféléket mond olyan embereknek, akik bizonytalanok benne, hogy igazából rágalmak-e, amiket terjesztenek róla: – Én, aki sok jót és sok rosszat tapasztaltam életemben, megismertem mindenféle embert, tolvajokat is, királyokat is (és meg kell mondanom, egy árnyalattal jobban kedveltem a tolvajokat), én, aki minden formájában kerestem-kutattam a szépséget sat. – és imígyen beszélvén, hite szerint ügyesen, olyan híreszteléseket cáfolva, amelyek nem is terjedtek róla (vagy fel akarván mutatni – ízlésből, mérsékletből, a valóság vágyából – az igazság egy részét, amelyet csak ő gondolt elenyészőnek), egyesek szemében végképp eloszlott minden kétséget maga felől, másokban pedig, akik nem gyanakodtak, elültette a gyanakvás magvát. Mert a legveszélyesebb orgazdaság magát a bűnt rejtegetni. A bűnös szüntelenül tudatában van bűnének, ezért nem is feltételezi, hogy mások általában nem tudnak róla, és könnyen elhinnének valami szemenszedett hazugságot, de azt se méri fel, hogy amit ő ártatlan csevelynek gondol, az igazság mely fokán válik vallomássá. Egyébiránt mindenképpen rosszul tenné, ha magába akarná fojtani, hiszen nincs olyan bűn a nagyvilágban, mely ne találna cinkos támogatókat, megesett például, hogy egy kastély egész berendezését felforgatták, hogy egymás mellé fekheszen két nővér, mihelyt kiderült, hogy nemcsak testvérként szeretik egymást. Azt az esetet azonban, amely teljes mivoltában felfedte a hercegnő szerelmét, nem e helyütt beszélem el, mivel egy másik történet része, azé a történeté, melyben Charlus inkább hagyna meghalni egy királynőt, mintsem elmulassza a fodrászt, akinek ondolálóvással kellene megcsinálnia a frizuráját egy omnibuszkalauz kedvéért, aki előtt aztán a báró bámulatra méltóan félszegen viselkedik. A hercegnő szerelmével kapcsolatosan pedig még elmondom, milyen apróság nyitotta fel a szememet. Azon a napon kettesben kocsiztunk ki a hercegnővel. Egy postahivatal előtt megállította a hintót. Nem volt inas velünk. A hercegnő félig előhúzott egy levelet a karmantyújából, és indult volna, hogy bedobja a postaládába. Meg akartam akadályozni, hogy neki kelljen kiszállnia a hintóból, de enyhén ellenszegült, és máris rájöttünk mind a ketten, hogy az ő mozdulata arról árulkodott, hogy egy titkot akar rejtegetni, az enyém pedig tapintatlan volt, mert sértette ebbéli szándékát. Elsőként ő nyerte vissza az önuralmát. Erősen elpirulva ideadta a levelet, én pedig már nem mertem nem elvenni, s ahogy bedobtam, megláttam, bár akaratlanul, hogy Charlusnak van címezve.

(Folytatása következik.)